

Piotr Kowolik, Lidia Pośpiech

Istota wartości i ich znaczenie w edukacji

Nauczyciel i Szkoła 3-4 (44-45), 21-33

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Istota wartości i ich znaczenie w edukacji

Wprowadzenie

Życie we współczesnym świecie nie jest życiem łatwym, pomimo wielu możliwości, jakie ono stwarza. Wychowanie dzieci i młodzieży dziś staje się procesem bardzo trudnym właśnie ze względu na naszą codzienność. Wszyscy wiemy, jaki jest cel wychowania, pragniemy, aby nasze dzieci posiadały silną osobowość, aby były w stanie przeciwstawiać się różnym zagrożeniom, aby miały łatwość nawiązywania kontaktów z innymi ludźmi. Chcemy, aby były odpowiedzialne, szczęśliwe, spełnione w życiu, żeby zawsze potrafiły odróżnić dobro od zła, aby ceniły to, co wartościowe. I właśnie w tym momencie zaczyna się problem, zaczynamy zastanawiać się, co to właściwie są wartości, czy dla wszystkich ludzi są one tak samo cenne, czy w ogóle potrafimy zdefiniować pojęcie „wartość”.

Pojęcie wartości w edukacji

Współczesne przedszkole w powszechnej opinii w przesadny sposób koncentruje się na dydaktyce, a zaniedbuje często tę drugą, jak się okazuje niezwykle ważną funkcję, jaką jest wychowanie. Edukacja to proces dwufazowy, nie może poprzestać jedynie na nauczaniu, ale powinien mieć charakter wychowujący. Ale jak powinno wyglądać wychowanie w dzisiejszych czasach, na czym należy opierać podstawowe założenia „dobrego” wychowania? I tu wydaje się najwłaściwszy „powrót do przeszłości”, bo wychowanie do wartości, edukacja przez pryzmat wartości, wprowadzanie w życie wartościowe, kształtowanie systemu wartości... to obecnie coraz częstsze slogany i tytuły w problematyce współczesnej edukacji. Sprawa wartości w wychowaniu została gdzieś w ubiegłych latach i systemach nieco pominięta, oddalona, a nawet zupełnie wyparta. Dlatego dziś coraz częściej mówi się o powrocie do takiego systemu, gdzie wartości będą jedną z najistotniejszych treści programowych. Wychodząc temu naprzeciw, teoretycy i praktycy teorii wychowania zostali zmuszeni do podjęcia nie tyle rozważań na ten temat, co wytyczenia konkretnych celów działań edukacyjnych. O wartościach mowa jest w międzynarodowych raportach edukacyjnych, między innymi w raporcie J. Delorsa, gdzie „(...) edukacja jest określona jako nośnik kultury i wartości, jako konstruowanie obszaru socjalizacji i kształtowanie wspólnego losu”¹, a także w *Białej Księdze...* Przeczytać tu mo-

---

¹ *Edukacja – jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO o Międzynarodowej Komisji do Spraw Edukacji dla XXI wieku, pod przewodnictwem J. Delorsa, Warszawa 1998, s. 46.*

zemy, iż „podstawową funkcją kształcenia i doskonalenia była zawsze integracja społeczna Europejczyków i ich rozwój osobowościowy, dokonywany przez udział we wspólnych wartościach, przeniesienie spuścizny kulturowej i naukę polegania na sobie”². F. Mayor w swojej wizji przyszłości świata napisał, że „edukacja XXI wieku powinna być dostosowana do jednostki oraz tworzyć wartości kulturowe i odniesienia etyczne, niezbędne w społeczeństwie obywatelskim. Placówki oświatowe (przedszkola, szkoły, gimnazja, licea, technika) odgrywają bowiem zasadniczą rolę w konstruowaniu postaw obywatelskich. Tej misji nie wolno zaniechać w czasach, kiedy wartości i odniesienia kulturowe są w coraz mniejszym stopniu przekazywane przez struktury rodzinne i społeczne”³. W *Raporcie Komisji Europejskiej – Edukacja dla Europy* wymienione zostały wspólne wartości dla cywilizacji europejskiej, które wyrażają się we współpracy i współdziałaniu oraz kształceniu w duchu tychże wartości:

- „prawa człowieka (godność osoby ludzkiej),
- podstawowe swobody,
- demokratyczna prawomocność,
- pokój i odrzucenie przemocy jako środka do celu,
- poszanowanie innych ludzi,
- solidarność międzyludzka (w ramach Europy i wobec całego świata),
- rozwój zrównoważony,
- równość szans,
- zasady myślenia racjonalnego: etyka dowodów podlegających sprawdzeniu,
- ochrona ekosystemu,
- odpowiedzialność jednostkowa”⁴.

Wartości są głównymi wzorami, które kierują zachowaniami i poglądami członków danego społeczeństwa lub grupy społecznej, definiując kryteria tego, co jest pożądane. Pozwalają one odróżnić dobre od złego, piękne od brzydoty. Wartości to „sposoby postępowania, działania i myślenia uważane za właściwe przez jednostkę, grupę społeczną lub społeczeństwo”⁵.

Wartości kierują zachowaniami jednostek po części dlatego, że są one przez nie zinternalizowane, a po części, gdyż przekładają się na reguły postępowania – normy.

„Wartości to pierwotny fenomen, proste i niesprowadzalne do niczego innego zjawisko. Może oznaczać właściwość rzeczy lub też rzecz, która jest obdarzona tą właściwością. Mimo trudności z określeniem i zdefiniowaniem wartości ich istnienie jest jednak pewne, tak jak pewne jest istnienie świata rzeczywistego. Kształt naszemu życiu nadają wartości i wartościowanie”⁶.

² *Biała Księga Kształcenia i Doskonalenia. Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa*, Warszawa 1998, s. 18.

³ F. Mayor, *Przyszłość świat*. Warszawa 2001, s. 380.

⁴ *Edukacja dla Europy. Raport Komisji Europejskiej*, tłum. I. Wojnar, J. Kubin, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus”.

⁵ A. Brèmond, J. F. Conet, A. Davie, *Kompendium wiedzy o socjologii*, Warszawa 2008, s. 219.

⁶ P. Bryzgalski, *Kształt naszemu życiu nadają wartości*. „Edukacja i Dialog” 1999, nr 5.

Wartością, jak wynika z powyższego opisu, może być zarówno rzecz materialna, namacalna, fizyczna traktowana jak przedmiot, ale zarówno wartością będziemy nazywać pewne zjawiska świadomości związane z naszymi uczuciami, przeżyciami, potrzebami.

J. Szczepański wartością nazywa „dowolny przedmiot materialny lub idealny, ideę lub instytucję, przedmiot rzeczywisty lub wyimaginowany, w stosunku do którego jednostki lub zbiorowości przyjmują postawę szacunku, przypisują mu ważną rolę w życiu i dążenie do jego osiągnięcia odczuwają jako przymus. Wartościami są te przedmioty lub stany rzeczy, które jednostkom i grupom zapewniają równowagę psychiczną, dają zadowolenie, dążenie do nich lub ich osiągnięcie daje poczucie dobrze spełnionego obowiązku”⁷. (...) Wartością jest wszystko to, co stanowi przedmiot potrzeb, postaw, dążeń i aspiracji człowieka. Może to więc być przedmiot materialny, osoba, instytucja, idea, rodzaj działania, typ stosunków społecznych itp. Niekiedy do wartości zalicza się zarówno przedmioty pożądania, jak i repulsji (wstręt, niechęć do czegoś). Pierwsze określa się jako wartości pozytywne, drugie jako negatywne”⁸.

Greckie słowo *aksios* znaczy: odpowiedni, wart, godny, cenny. Może więc sugerować, że każdy człowiek dąży w swoim życiu do tego, co dla niego odpowiednie i cenne. Termin „wartość” pojawił się w słowniku filozoficznym dopiero pod koniec wieku XIX. Wtedy to również powołano do istnienia odrębną dyscyplinę filozoficzną, która zajmuje się do dnia dzisiejszego badaniem wartości⁹. Mowa tu oczywiście o aksjologii, czyli nauce zajmującej się wartościami i wartościowaniem. Warto też dodać, że aksjologowie używają terminu wartość zarówno w znaczeniu dodatnim, jak i ujemnym. Wyróżniamy zatem wartości pozytywne i negatywne.

Ewa i Jarosław Kordzińscy przytaczają dwie definicje wartości: pierwsza mówi, że „wartość to cechy obiektu (rzeczy, człowieka, idei) w relacjach do określonego podmiotu, do jego potrzeb, dążeń i zainteresowań”, druga wskazuje, iż „wartością jest to, co uruchamia ludzką motywację, wartość to przedmiot godny pożądania, zasługujący na akceptację, i wreszcie, wartość jest to ogólne kryterium stosowania różnych przedmiotów, które decydują o tym, że wobec danego obiektu żyjemy taką, a nie inną postawę”¹⁰. Jak łatwo można zauważyć, nie ma w literaturze jednej, wspólnej i jednolitej definicji pojęcia wartość. Wydaje się, że nie sposób w pełni oddać znaczenia tego trudnego i jakże ważnego słowa. Wynika to zapewne ze złożonego charakteru wartości. Najczęściej wartości utożsamiane są z takimi synonimami, jak: normy, idee, ideały. Wytyczają nasze cele, motywują do działania, wskazują kierunki naszych dążeń, marzeń i pragnień. Stają się celem samym w sobie, w pewien sposób wpływają na naturę ludzką i ją doskonalą.

Według Władysława Tatarkiewicza: „zdefiniowanie wartości jest trudne, jeśli w ogóle możliwe (...) To co wygląda na definicję wartości, jest raczej zastąpie-

⁷ M. Kosiorek, *Wartości moralne – podstawą autorytetu*. „Edukacja i Dialog” 1999, nr 5.

⁸ Tamże, s. 7.

⁹ P. Bryzgalski, *Kształt naszemu życiu nadają wartości*. „Edukacja i Dialog” 1999, nr 5.

¹⁰ E. i J. Kordzińscy, *Wychowanie do wartości*. „Edukacja i Dialog” 1999, nr 9.

niem wyrazu przez inny wyraz mniej więcej to samo znaczący na przykład dobro. Albo jest omówieniem”¹¹. M. Łobocki również podał definicję pojęcia wartość, a mianowicie „to wszystko, co uchodzi za ważne i cenne dla jednostki i społeczeństwa oraz jest godne pożądania, co łączy się z pozytywnymi przeżyciami i stanowi jednocześnie cel dążeń ludzkich”¹².

Wartość to przedmiot, osoba, postawa, wszystko to, co dla danej jednostki jest istotne, ważne, upragnione, szczególnie bliskie, obdarzone szacunkiem. Wiąże się z zaspokajaniem określonych potrzeb, postrzeganiem rzeczywistości, sposobem postępowania, interakcjami międzyludzkimi, realizacją pragnień, dążeń i celów życiowych¹³.

Czesław i Małgorzata Kupisiewiczowie w najnowszym *Słowniku pedagogicznym* tak definiują pojęcie wartości – „jest to wszystko, co dla danej osoby jest ważne, upragnione, niezbędne, a także darzone szacunkiem i uznaniem. Wartość stanowi istotny składnik poglądu na świat danej jednostki oraz regulacji jej zachowań. Wyróżnia się takie rodzaje wartości, jak: socjocentryczne (bezpieczeństwo narodowe); interpersonalne (lojalność); intelektualne (mądrość); emocjonalne (miłość); etyczne (dobro); estetyczne (piękno); prestiżowe (status społeczny); egzystencjonalne (życie); materialne (dobrobyt); oraz hedonistyczne (radość z życia)”¹⁴.

Krystyna Żuchelkowska wyróżnia wartość w kilku ujęciach. „Pojęcie wartości bywa różnie określane i rozumiane przez przedstawicieli poszczególnych dyscyplin naukowych, najczęściej interpretuje się je w aspekcie filozoficznym, psychologicznym, socjologicznym. I tak, w literaturze filozoficznej wartości występują w znaczeniu cech przypisywanych rzeczom lub zjawiskom. Natomiast w ujęciu psychologicznym wartością jest to wszystko, co jest dla człowieka cenne i ważne w różnych okresach jego życia. Z kolei wartości w aspekcie socjologicznym mają wymiar społeczny i spostrzegane są jako przedmioty i przekonania o nienormalnym charakterze, a także jako idee, sądy, zachowania oraz cechy poszczególnych grup społecznych lub całego społeczeństwa”¹⁵.

„Człowiek żyje wartościami i dla wartości, pracuje w imię wartości, sam tworzy różne wartości, a nawet bije się o wartości, pragnąc ocalić pozytywne, a zwalczyć negatywne. Wartości w potocznym rozumieniu to coś wyłącznie pozytywnego. Są podstawowymi filarami, na których opiera się całe życie społeczne. Świat wartości obejmuje wszystko, co jest – dla konkretnego człowieka lub konkretnych ludzi – cenne zawsze albo tylko w określonej sytuacji. O tym, co jest, lub pozostanie wartością decyduje człowiek jako istota społeczna, żyją-

¹¹ M. Talarczyk, *Znaczenie wartości*. „Wychowawca” 2004, nr 6.

¹² B. Śliwerski (red.), *Kontestacje pedagogiczne*. Kraków 1993, s. 125.

¹³ K. Janus, *Pedagogika i psychologia. Zagadnienia. Pojęcia. Terminy*. Warszawa 2006, s. 186.

¹⁴ Cz. i M. Kupisiewicz, *Słownik pedagogiczny*. Warszawa 2009, s. 189.

¹⁵ K. Żuchelkowska, *Świat wartości dzieci kończących edukację przedszkolną*. „Wychowanie Na Co Dzień” 2005, nr 6.

ca i działająca zawsze w określonych strukturach społecznych, jakimi są rodzina, grupa rówieśnicza, społeczność lokalna, społeczeństwo”¹⁶.

Okazuje się, że zdefiniowanie pojęcia wartość nie jest sprawą łatwą. Kryteria opisu są bardzo zróżnicowane, ponieważ wartość z jednej strony jest celem samym w sobie, a z drugiej, to wartości decydują o naszym życiu, motywują do działania, podejmowania decyzji. Bywa również, że wartości przypisywane są do jakiegoś przedmiotu albo w sposób subiektywny odzwierciedlają przekonania człowieka. Nie sposób podać jednej jednolitej definicji terminu wartość tak, aby mogła ona być przyjęta przez wszystkich.

Podział i systematyka wartości

„Systemy wartości edukacyjnych tworzone były od najdawniejszych czasów. Każda epoka miała swój *ideał wychowawczy*, który kształtowała i precyzowała, którego broniła i realizowała w praktyce wychowawczej. Także poszczególne narody, dążąc do ustalenia linii swej działalności dydaktycznej, wytyczały sobie w różnych epokach swoje ideały wychowawcze, będące wyrazem życia i poczuciem danego narodu. Opierały się one zazwyczaj o ogólny ideał wychowawczy epoki. Na gruncie narodowym każdy system wartości danego czasu ulegał modyfikacjom pod wpływem postulatów politycznych i społecznych, sytuacji ekonomicznej i kulturalnej, życia codziennego i dążeń narodu, tradycji itd. Ideały wychowawcze zawsze były zależne od bieżącej rzeczywistości, budowane były w oparciu o codzienność (dlatego wciąż zachodzi wymiana pewnych cech na inne, ale pewne składniki są stałe), a największy wpływ na nie miały elity rządzące i ustrój polityczny”¹⁷.

„Świat, w którym żyjemy jest światem wartości. Można w nim wyróżnić wartości ekonomiczne, estetyczne, moralne, prawne, poznawcze i religijne. Wszystkie te wartości tworzą system określany mianem sieci wartości. Jeśli niektóre z nich są przez człowieka preferowane i szczególnie wysoko cenione, tworzy się wówczas hierarchia wartości. Wysokie miejsce zajmują w niej wartości szczególnie cenne i godne pożądania, które dana osoba bardzo chciałaby zrealizować. W sytuacji wyboru, w razie zaistnienia wartości alternatywnych, są wybierane te spośród nich, które zajmują wyższe miejsce w hierarchii. Filozofowie pragną w świat wartości wprowadzić pewien ład aksjologiczny, ale nie są niestety zgodni co do tego, w jaki sposób wartości sklasyfikować i zhierarchizować”¹⁸.

(...) „Sugestywną hierarchię wartości podał Max Scheller. Według niego wartościami najniższymi są wartości *hedonistyczne*, to, co jest przyjemnościowe. Wyższe od wartości hedonistycznych są wartości *użytkowe*, to znaczy użytecznościowe. Nad wartościami użytkowymi górują wartości *witalne*, zwane też biologicznymi. Są one związane z czuciem całego ciała. Wartości *duchowe* (kulturowe) z kolei są wyższe od witalnych. Max Scheller zaliczył do nich trzy grupy wartości: *estetyczne*, *prawne* oraz *poznawcze*. Wartościami najważniej-

¹⁶ M. Stawiak-Ososińska, *Systemy wartości w polskiej edukacji*. „Przyszłość – Teraźniejszość – Przyszłość. Nauczanie Początkowe” 2005/06, nr 1, s. 21.

¹⁷ Tamże, s. 24.

¹⁸ M. Talarczyk, *Znaczenie wartości*. „Wychowawca”, 2004, nr 6.

szymi są wartości *religijne*, które będąc trwale włączone w ludzką naturę, są nieporównywalne z żadnymi innymi wartościami”¹⁹.

(...) „Zdaniem K. Ostrowskiej model hierarchii wartości można przedstawić w formie piramidy. Wartości znajdujące się poniżej szczytu piramidy są podporządkowane wartościom stojącym w hierarchii wyżej. Zapewnia to człowiekowi kierowanie systemem wartości i realizowanie ogólnego celu, a także prowadzi do pożądanej harmonii. Każda z wartości w piramidzie może być realizowana za pomocą dziesięciu innych szczegółowych wartości, przy czym niektóre z nich mogłyby występować w różnych konfiguracjach”²⁰.

Po tych wstępnych rozważaniach można zauważyć, że właściwie każdy człowiek mógłby ułożyć swoją własną piramidę wartości, według której postępowałby w życiu. Dla jednych wartościami stojącymi na szczycie góry będą wartości materialne i wszystko, co się z nimi wiąże, czyli przede wszystkim, pieniądze. W takim przypadku to one są głównym środkiem zapewniającym realizację marzeń, pragnień, a także celem dążeń ludzi, którzy ponad wszystko preferują wartości materialne. Mamy jednak nadzieję, że dla zdecydowanej większości populacji ludzkiej piramida wartości będzie przedstawiała się zupełnie inaczej i na jej wierzchołku znajdują się wartości uniwersalne, wartości duchowe. System i hierarchia wartości są odmienne dla różnych kultur. „Są one uzależnione od przyszłości historycznej, tradycji narodowych tworzących daną kulturę, będących spuścizną minionych pokoleń, warunków społeczno-ekonomicznych, stosunków międzyludzkich i własnościowych, systemu sprawowania władzy. W warunkach szybkich przemian społecznych, politycznych i ekonomicznych rozwijają się nowe wartości, a dotychczas istniejące zyskują nowy profil lub podlegają procesom destabilizacji. Zmieniają się nie tylko pojedyncze wartości, ale także całe systemy wartości”²¹. Pomimo oczywistego faktu o zmienności i przemijalności niektórych wartości, związanego z aktualnymi warunkami życia ludzi na świecie, istnieją wartości trwałe, ogólnoludzkie, ponadczasowe, niezmiennie i uniwersalne. Są znane każdej jednostce ludzkiej, w każdej strefie geograficznej. Do takich ponadczasowych wartości można z całą pewnością zaliczyć: prawo do życia, pokój na świecie, tolerancję, wolność, prawdę, sprawiedliwość, miłość, wiarę.

O wartościach w systemie edukacji mowa jest także w Ustawie z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty: „Nauczanie i wychowanie – respektując chrześcijański system wartości – za podstawę przyjmuje uniwersalne zasady etyki. Kształcenie i wychowanie służy rozwijaniu u młodzieży poczucia odpowiedzialności, miłości ojczyzny oraz poszanowania dla polskiego dziedzictwa kulturowego, przy jednoczesnym otwarciu się na wartości kultur Europy i świata. Szkoła winna zapewnić każdemu uczniowi warunki do jego rozwoju, przygotowując się do wypełniania obowiązków rodzinnych i obywatelskich w oparciu o zasady solidarności, demokracji, tolerancji, sprawiedliwości i wolności”²².

¹⁹ Tamże, s. 9.

²⁰ Tamże, s. 10.

²¹ M. Talarczyk, *Znaczenie wartości*. „Wychowawca” 2004, nr 6.

²² Jednolity tekst Ustawy o systemie oświaty, Warszawa 1997, s. 3.

„W. Szewczuk uznał za bliską rzeczywistości ludzkiej następującą hierarchię wartości:

- wartości witalne (bytowe),
- wartości erotyczne (miłość),
- wartości poznawcze (orientacja w świecie),
- wartości moralne,
- wartości estetyczne.

(...) Zadaniem edukacji jest kształtowanie wartości uniwersalnych: prawda, dobra, piękna. Wśród wartości współcześnie traktowanych jako uniwersalne szczególne miejsce zajmuje też między innymi: prawo do życia w wolności, podmiotowości i tożsamości człowieka, godność, odpowiedzialność, swobody obywatelskie, patriotyzm, życie wolne od zagrożeń wojną, demokracja, pluralizm polityczny i światopoglądowy, uczuciowość, tolerancja, rodzina, edukacja, zdrowie i jego ochrona, możliwość samorealizacji, praca oraz godziwy poziom życia materialnego i duchowego”²³.

Próba usystematyzowania wartości towarzyszących egzystencji ludzkiej jest sprawą ciągle aktualną. Wraz ze zmieniającym się wokół światem ewalują również pewne kanony, uznane wzorce i wartości. Wiele zależy od obyczajowości danego kraju, od wyznawanej religii, poszanowania praw człowieka, a także od ustroju politycznego państwa. W dobie globalizacji świata wartości uniwersalne powinny stać na czele wszelkich działań ludzkich, to właśnie system wartości mógłby wyznaczać cele i dążenia ludzi, którzy pragną żyć godnie, w zgodzie z własnym sumieniem i naturą.

Jednym z wielu autorów, którzy na przestrzeni lat proponowali różnorodne klasyfikacje wartości jest Eduard Spranger.

E. Spranger (ur. 1882 w Berlinie, zmarł 1963 w Tübingen) był niemieckim filozofem, pedagogiem i psychologiem, przedstawicielem psychologii rozumiejącej i psychologii kultury, twórcą jednej z klasycznych koncepcji typologii osobowości²⁴. Obejmuje ona sześć głównych części, którymi są:

- „wartości teoretyczne, reprezentatywne dla ludzi, którzy najbardziej cenią odkrywanie prawdy, jaką daje nauka;
- wartości ekonomiczne, charakterystyczne dla ludzi ceniących najwyżej dobra materialne;
- wartości estetyczno-artystyczne, bliskie ludziom ceniącym najbardziej przeżycia piękna i harmonii;
- wartości społeczne, za którymi opowiadają się ludzie ceniący najwyżej bezinteresowne działania na rzecz innych;
- wartości polityczne, reprezentowane przez tych, którzy cenią najwyżej władzę i wpływy;
- wartości religijne, charakterystyczne dla ludzi ceniących najbardziej prawdy, których źródłem jest religia (wiara w Boga)”²⁵.

Taki podział wartości jest dość jasny i czytelny. Każdy człowiek może w dowolny sposób ułożyć własną hierarchię wartości w oparciu o zaproponowane

²³ C. Banach, *Wartości w systemie edukacji*. „Lider” 2001, nr 3.

²⁴ W. Böhn, *Wörterbuch der Pädagogik*. Stuttgart 2005, s. 610.

²⁵ M. Łobocki, *Wychowanie moralne w zarysie*. Kraków 2006, s. 76.

przez autora. Dla jednych ludzi władza, wpływy i status społeczny ponad wszystko wyznaczają ten jedyny cel życia. Wszystkie inne schodzą na dalszy plan i z pewnością osoby takie nie będą rozumieć ludzi, którzy w sposób bezinteresowny działają na rzecz innych, słabszych i potrzebujących. Podobnie można ze sobą zestawić wartości teoretyczne, wyznaczone gromadzeniem przez ludzi wiedzy i poznaniem nauki oraz wartości religijne, według których wyznaczone jest życie wielu z nas. Nie znaczy to, że należy potępić którąkolwiek z zaproponowanych przez Sprangera części, więc przeciwnie, każdy człowiek odnajdzie tu najbliższą mu drogę postępowania i pozwoli lepiej zrozumieć życie innych.

Janusz Homplewicz podjął się również próby ustalenia hierarchii wartości w wychowaniu w odniesieniu *religijnym*. Wyróżnił wśród nich wartości *transcendentne* i *naturalne*. Do pierwszych zaliczył czynienie dobra i unikanie czynienia zła, postawę wiary, nadziei, miłości, a także „ideę dziecięstwa Bożego i łączności z Bogiem”²⁶.

Wartości naturalne z kolei to: szacunek dla drugiego człowieka, jego godność, dojrzałość intelektualna i emocjonalna oraz tolerancja. Obydwie grupy podporządkował *Wartości Nadrzędnej*, jaką jest Bóg, „będący sam celem i uzasadnieniem człowieczego życia, wszelkich jego dążeń ku doskonałości”²⁷.

„Ciekawą klasyfikację wartości zaproponował Milton Rokeach. Wyodrębnił on wartości *ostateczne*, odnoszące się do najważniejszych celów w życiu ludzkim (m.in. bezpieczeństwo narodowe, rodziny, miłość, dobrobyt, mądrość, poczucie własnej godności, pokój na świecie, przyjaźń, szczęście, piękno, wolność...) i wartości *instrumentalne*, dotyczące najogólniejszych sposobów postępowania (ambicja, zdolności, odwaga, uczciwość, logiczność, posłuszeństwo, odpowiedzialność, urok osobisty...)”²⁸.

Jeszcze inny podział wartości proponuje J. Sztumski, mianowicie dzieli on wartości na: „*podstawowe* (właściwe dla danego systemu społecznego), *wtórne* (wynikające z podstawowych, będących ich rozwinięciem lub konkretyzacją), *indywidualne* (prywatne, stanowiące wytwór poszczególnych ludzi)”²⁹.

Pomimo tak wielkich możliwości, jakie stwarza dzisiaj świat ludziom, pomimo rozwoju cywilizacji, nauki i techniki, wydaje się, że stworzenie lub dogłębne poznanie osobistego i subiektywnego systemu wartości, pozwoli każdemu człowiekowi bardziej efektywnie pokierować własnym życiem, ułatwi odnalezienie się w różnorodnych, aczkolwiek składających się na codzienne życie sytuacjach i pozwoli łatwiej przez nie przejść. Zachowanie ludzkie i wszelkie czynności życiowe ukierunkowane są przede wszystkim, na zdobywanie różnorodnych wartości lub postępowanie zgodne z własnym kodeksem moralnym, niezależnie od tego, czy zbudowany jest on na wartościach pozytywnych czy negatywnych w ogólnoludzkim rozumieniu.

²⁶ J. Homplewicz, *Etyka pedagogiczna. Podręcznik dla wychowawców*. Warszawa 1996, s. 156.

²⁷ Tamże, s. 156.

²⁸ M. Łobocki, *Teoria wychowania w zarysie*. Kraków 2003, s. 99.

²⁹ K. Denek, *Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej*. Toruń 1999, s. 36.

Poznanie wartości w wychowaniu przedszkolnym

„Dziecko w wieku przedszkolnym potrzebuje punktu oparcia, pewnej stałości i pewności, która pozwoli mu czuć się dobrze i bezpiecznie w dynamicznie zmieniającym się świecie. Odpowiedzią na te potrzeby są wartości. Stąd też w przedszkolu dziecko... musi odkrywać, co dla niego ważne, pożądane, cenne, wartościowe, następnie odkrywać, na czym polega ta wartość, by wreszcie zacząć ją urzeczywistniać, realizować w swoim życiu”³⁰.

Edukacja przedszkolna jest pierwszym i najważniejszy pomostem pomiędzy wychowaniem w środowisku rodzinnym, a placówką oświatową, bowiem od najmłodszych lat życia dziecka, realizując swój główny cel, wspomaga rozwój i wspiera wychowanie najmłodszych w oparciu o współpracę z rodziną przedszkolaka. (...) „Budowanie systemu wartości jest jednym z podstawowych zadań wychowania przedszkolnego określonym w podstawie programowej. Przedszkole zatem faktycznie wychowuje i wspiera wychowawczą rolę rodziny”³¹.

Pisząc o edukacji moralnej, warto postawić pytanie: *Czy można i należy uczyć wartości?* Otóż odpowiedź nie jest już tak prosta. Chcąc się ustosunkować do pytania, należałoby sięgnąć do treści filozoficznych i psychologicznych. Konieczne jest także ustalenie kompetencji aksjologicznych pedagogów, wychowawców i nauczycieli „uczących” wychowanków wartości. „Często w środowiskach pedagogicznych spory wokół wartości prowadzi się tak, jakby różnica w odpowiedzi na pytanie o potrzebę edukacji aksjologicznej oznaczała automatycznie różnicę w odpowiedzi na pytanie, czy edukacja taka jest możliwa. Trzeba więc powiedzieć wyraźnie: jeśli rzetelnie wykorzystujemy wiedzę z zakresu psychologii uczenia się i psychologii rozwojowej oraz wychowawczej, musimy się zgodzić, że można uczyć wartości i to zarówno w sensie wartościowania, preferencji, jak też właściwości i jakości świata. *Uczenie wartości* jest tu skrótem myślowym, obejmującym również uczenie ich rozpoznawania, urzeczywistnienia, aktualizowania”³².

Edukacja moralna, aksjologia, etyka to nauki, które w szczególny sposób zajmują się wartościami. Stają się one coraz częściej obecne w niemal każdej dziedzinie naszego życia, w sposób szczególny wnikają także w edukację szkolną i przedszkolną. „Nierzadko pojęcia *wychowanie moralne* używa się zamiennie z nazwami wychowania do wartości i wychowania etycznego, pomimo różnych ich zabarwień znaczeniowych. I tak, wychowanie do wartości kojarzy się przeważnie z zapoznawaniem wychowanków z powszechnie znanymi wartościami i umożliwianiem praktycznej ich realizacji; wychowanie etyczne z przekazywaniem wiedzy z zakresu etyki i budzeniem refleksji nad

³⁰ K. Żuchelkowska, *Świat wartości dzieci kończących edukację przedszkolną*. „Wychowanie Na Co Dzień” 2005, nr 6.

³¹ Tamże, s. 20.

³² K. Olbrycht, *Przygotowanie pedagogów do prowadzenia edukacji aksjologicznej. Edukacja aksjologiczna*. T. 4. *Wybrane problemy przekazu wartości*. Red. K. Olbrycht, Katowice 1994, s. 12.

postępowaniem moralnym; wychowanie moralne zaś ze wzmożonym wywieraniem wpływu na zachowania i postawy zgodne z uznawaną moralnością”³³.

„W dobie rosnącej patologii społecznej wychowanie moralne jest jedną z ważniejszych dziedzin praktyki edukacyjnej. Od jego rezultatów zależy w dużej mierze styl funkcjonowania jednostki w społeczeństwie. Moralność jest wytworem życia społecznego i kształtuje się w jego warunkach. (...) W skład struktury moralności wchodzi: poczucie powinności moralnej, sumienie, normy, zakazy i nakazy, sądy, przekonania, pojęcie moralne, których rozwój, znajomość i przestrzeganie prowadzi w konsekwencji do kształtowania postaw moralnych, przejawiających się w codziennym zachowaniu”³⁴.

Obszar edukacji moralnej zajmuje IV punkt Podstawy programowej wychowania przedszkolnego dla przedszkoli i oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych^{352/}, jego treść przedstawia się następująco:

Budowanie systemu wartości

1. Wprowadzenie dziecka w świat wartości uniwersalnych, np. dobro, prawda, miłość, piękno, poprzez:
  - a) przekaz osobowy nauczyciela,
  - b) tworzenie otoczenia sprzyjającego rozumieniu i przeżywaniu tych wartości.
2. Pomaganie dziecku w poznawaniu różnych postaw bohaterów literackich i filmowych, próby ich oceny i uzasadniania stanowiska.
3. Wykorzystywanie codziennych sytuacji do podejmowania prób samooceny i oceny zachowań innych.
4. Stwarzanie okazji do dokonywania przez dziecko wyborów i zdawania sobie sprawy z ich konsekwencji.
5. Rozwijanie poczucia odpowiedzialności poprzez samodzielne, dokładne i rzetelne wywiązywanie się z podejmowanych zadań, szacunku dla pracy swojej i innych.
6. Kształtowanie postawy przestrzegania zasad ruchu drogowego.

Pozostając w zgodzie z *Podstawą programową*, programy wychowania zawierają treści z zakresu edukacji moralnej czy społeczno-moralnej. W programie wychowania przedszkolnego Anny Łady-Grodzieckiej obszar edukacji społeczno-moralnej został podzielony na sześć głównych części:

- „1. Poznają zasady życia w rodzinie.
2. Poznają reguły życia w grupie – jestem samodzielny, umiem współżyć i współdziałać z innymi.
3. Poznają swoje prawa i obowiązki oraz świat wartości moralnych.
4. Poznają moje najbliższe otoczenie.

³³ M. Łobocki, *Teoria wychowania w zarysie*. Kraków 2003, s. 267.

³⁴ M. Magda, *Wrażliwość moralna a rozwój moralny człowieka*. „Wychowanie Na Co Dzień” 2000, nr 1–2.

³⁵ Rozporządzenie MEN z dnia 23 sierpnia 2007 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego (Dz. U. z dnia 31 sierpnia 2007, nr 57, poz.1100).

5. Rozumiem słowo *ojczyzna*.

6. Ziemia – moja planeta”³⁶.

„Celem w procesie kształtowania postaw moralnych jest uwewnętrznienie nakazów, zakazów, norm postępowania, wartości – dobro, prawda, uczciwość, prawość i odpowiedzialność powinny stać się zasadami i wartościami przestrzegany nie ze względu na dorosłych, ale dla nich samych. Nagrodą za takie postępowanie będzie wtedy dobre samopoczucie, uzyskiwanie pochwały i akceptacji osób znaczących, szacunek dla samego siebie”³⁷.

„Wprowadzając dzieci w świat wartości należy uczynić wszystko, by były one przez nie rozpoznawane, rozumiane, akceptowane i respektowane w różnych sytuacjach codziennego życia, jeżeli tak się stanie, to dziecko znajdzie w wartościach oparcie, będzie się starało postępować i żyć zgodnie z nimi, a dążąc do celu, nie zatraci swej tożsamości i podmiotowości”³⁸.

„Wychowanie moralne ma na celu w szczególności rozwój moralny dzieci i młodzieży, w tym zwłaszcza przekazywanie im wiedzy o problemach moralnych i rozwijanie umiejętności rozpoznawania tego, co złe, niegodziwe czy wręcz nikczemne z moralnego punktu widzenia. Uczy wrażliwości moralnej i gotowości do postępowania moralnego”³⁹.

Treści z zakresu edukacji moralnej i etycznej wydają się dla nauczycieli często „trudne” w przekazie, szczególnie jeśli chodzi o najmłodszych wychowanków. Jak wytłumaczyć dzieciom na czym polega solidarność, co to jest godność i szacunek, dlaczego powinniśmy być tolerancyjni? W tym momencie jednak ważniejsza staje się konieczność zmiany modelu wychowania przyszłych pokoleń, gdyż obecny system wychowania i nauczania preferuje „społeczeństwo cywilizacji informacyjnej, czyli takiej, która gromadzi, przetwarza, przesyła i wykorzystuje informacje, one dzięki temu stają się wszechobecnym towarem. Najważniejszą siłą napędową, bogactwem w takim społeczeństwie jest wiedza”⁴⁰.

To oczywiście bardzo dobrze, że wysoko cenimy naukę, kształcenie ustawiczne, jednak nie możemy zapomnieć o bardziej duchowej części człowieka. W pogodni za nauką i pracą pozostaje on często sam na sam ze sobą i własnymi problemami, nie ma czasu na spojrzenie wokół siebie, dostrzeżenie i zrozumienie, że życia staje się pustką. „Oczywiste staje się dziś, że wcześniejsze teorie głoszące model człowieka, który odrzuca prace nad sobą i swym charakterem, poświęcenie dla innych, człowieka, którego motorem wszelkich działań jest wyłącznie konsumpcja przynosząca przyjemność, takiego wreszcie człowieka, który – jako osoba tolerancyjna – niczego ani nikogo nie ocenia negatywnie, nie mogą być dziś zaakceptowane”⁴¹.

³⁶ A. Łada-Grodziecka, *ABC. Program wychowania przedszkolnego XXI wieku*. Warszawa 2000, s. 15.

³⁷ Tamże, s. 22.

³⁸ K. Żuchelkowska, *Świat wartości dzieci kończących edukację przedszkolną*. „Wychowanie Na Co Dzień” 2005, nr 6.

³⁹ M. Łobocki, *Teoria wychowania w zarysie*. Kraków 2003, s. 269.

⁴⁰ A. Węgrzyńska, *Jaka edukacja, czyli o wprowadzaniu uczniów w świat wartości*. „Życie Szkoły” 2004 nr 5.

⁴¹ Tamże.

Zakończenie

Wiek przedszkolny to okres kształtowania się pierwszych postaw moralnych. Dzieci zdobywają informacje o tym, co dobre, a co złe głównie poprzez obserwację innych, dorosłych i rówieśników, ale także naśladują i powielają różne wzorce postępowania. Bardzo ważne jest to, aby te pierwsze doświadczenia w budowaniu własnego systemu wartości, w zrozumieniu, przyswojeniu i internalizacji pewnych narzuconych norm, zdominowały wzorce pozytywne. Dlatego tak ważne jest wyodrębnienie i uznanie za podstawowe takich wartości, jak: prawda, dobro, uczciwość, odpowiedzialność... „Wychowanie moralne, chociaż musi ono uwzględniać zasady psychologiczne i reakcje umysłowe i uczuciowe dzieci i młodzieży, to w ostatecznym rozrachunku przekonań wychowawców: nauczycieli i rodziców”⁴².

Aby dzieci włączyły określone wartości w strukturę własnego doświadczenia, trzeba już od najmłodszych lat wprowadzać je w sytuacje aksjologiczne. Zadaniem dzieci jest zrozumienie tych sytuacji i podjęcie odpowiednich decyzji zwianych z ich rozwiązaniem. Ważne jest też przewidywanie skutków własnych decyzji i zdawanie sobie sprawy z odpowiedzialności związanej z ich podejmowaniem. Dzięki temu dzieci tworzą własny system wartości⁴³.

Poprzez gromadzenie przez uczniów doświadczeń w trakcie kontaktów społecznych poszerza się ich wiedza i kształtuje osobowość. Znajomość zasad moralnych ułatwia funkcjonowanie w grupie, pomaga unikać konfliktów i daje możliwość dokonywania wyboru. Ważne jest również to, że dziecko uczęszczające do przedszkola lub funkcjonujące w większej grupie rówieśniczej już od najmłodszych lat życia może analizować i oceniać postępowanie innych. W ten sposób pośrednio przyczynia się również do wzmocnienia znaczenia wartości i obowiązujących norm. Człowiek, który przyswoił uznane kanony, który błędnie porusza się w świecie wartości automatycznie zwiększa własne poczucie bezpieczeństwa i akceptacji. Uczy tolerancji zarówno samego siebie, jak i innych, często staje się godnym wzorem do naśladowania.

Bibliografia

- Bryzgalski P., *Kształt naszemu życiu nadają wartości*. „Edukacja i Dialog”, 1999, nr 5.
- Denek K., *Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej*. Toruń 1999.
- Homplewicz J., *Etyka pedagogiczna. Podręcznik dla wychowawców*. Warszawa 1996.
- Homplewicz J., *Sposoby pojmowania wartości*. „Wychowawca”, 1999, nr 4.

---

⁴² K. Olbrycht, *Przygotowanie pedagogów do prowadzenia edukacji aksjologicznej. Edukacja aksjologiczna*. T. 4, *Wybrane problemy przekazu wartości*. Red. K. Olbrycht, Katowice 1994, s. 14.

⁴³ K. Żuchelkowska, *Świat wartości dzieci kończących edukację przedszkolną*. „Wychowanie Na Co Dzień” 2005, nr 6.

- Janus K., *Pedagogika i psychologia. Zagadnienia. Pojęcia. Terminy*. Warszawa 2006, s.186.
- Kordziński E. i J., *Wychowanie do wartości*. „Edukacja i Dialog”, 1999, nr 9.
- Kosiorek M., *Wartości moralne – podstawą autorytetu*. „Edukacja i Dialog”, 1999, nr 5.
- Kupisiewicz Cz. i M., *Słownik pedagogiczny*. Warszawa 2009.
- Łada-Grodziecka A., *ABC. Program wychowania przedszkolnego XXI wieku*. Warszawa 2000.
- Łobocki M., *Teoria wychowania zarysie*. Kraków 2003.
- Łobocki M., *Wychowanie moralne w zarysie*. Kraków 2006.
- Olbrycht K., *Przygotowanie pedagogów do prowadzenia edukacji aksjologicznej. Edukacja aksjologiczna*. T 4. *Wybrane problemy przekazu wartości*. Red. K. Olbrycht, Katowice 1994.
- Stawiak-Ososińska M., *Systemy wartości w polskiej edukacji. Przyszłość – Terazniejszość – Przeszłość*. „Nauczanie Początkowe” 2005/2006, nr 1.
- Śliwerski B. (red.), *Kontestacje pedagogiczne*. Kraków 1993.
- Talarczyk M., *Znaczenie wartości*. „Wychowawca”, 2004, nr 6.
- Żuchelkowska K., *Świat wartości dzieci kończących edukację przedszkolną*. „Wychowanie Na Co Dzień”, 2005, nr 6.